

การศึกษาสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคดียวงค์

ชนินทร์ ผ่องสวัสดิ์

นักวิชาการอิสระ

Received 22/12/24 Revised 26/03/25 Accepted 26/03/25

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาความเป็นมาของสังคดียวงค์ 2) ศึกษาสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคดียวงค์ และ 3) วิเคราะห์สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคดียวงค์ ผลการศึกษาพบว่า สังคดียวงค์เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาในกลุ่มพงศาวดารที่กล่าวถึงเหตุการณ์ทางพุทธศาสนาตั้งแต่หลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานจนถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ซึ่งได้กล่าวถึงสถานการณ์พุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาผ่านเรื่องราวของกษัตริย์อยุธยา แสดงให้เห็นว่ากษัตริย์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญต่อการอุปถัมภ์พุทธศาสนา จนกระทั่งกษัตริย์อยุธยาพระองค์สุดท้ายสวรรคตและกรุงศรีอยุธยาล่มสลายจึงส่งผลให้พุทธศาสนาได้รับผลกระทบเพราะขาดกษัตริย์อุปถัมภ์ จากการวิเคราะห์สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาพบว่า ภัยสงครามเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สถานการณ์พุทธศาสนาไปในทิศทางที่ย่ำแย่ สังคดียวงค์ได้กล่าวถึงสถานการณ์พุทธศาสนา ก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยาว่ามีสถานการณ์ที่ย่ำแย่เพราะเกิดสงครามในพม่า ต่อมาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ได้สถาปนากรุงศรีอยุธยา ทำให้พุทธศาสนามีสถานการณ์ในทิศทางที่ดีขึ้น และได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์มาอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้กรุงศรีอยุธยาจะเป็นอาณาจักรที่นับถือพุทธศาสนา กษัตริย์บางพระองค์ได้ปราบดาภิเษกต้องสังหารกษัตริย์พระองค์ก่อนอันเป็นการก่ออกุศลกรรม ได้แก่ สมเด็จพระราเมศวร สมเด็จพระไชยราชาธิราช และขุนวรวงศาธิราช เป็นต้น แต่มีบางพระองค์ที่อุปถัมภ์พุทธศาสนาด้วยความศรัทธา ได้แก่ สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ สมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง สมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมเด็จพระเพทราชา และสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ด้วยกษัตริย์ช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาสร้างอกุศลกรรม ได้แก่ สมเด็จพระเจ้าเสือ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ และสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ทำให้สอดคล้องว่า กรุงศรีอยุธยาล่มสลายเพราะกษัตริย์สร้างอกุศลกรรม หลังจากกรุงศรีอยุธยาแพ้สงครามประชาชนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา รวมถึงพระสงฆ์ได้ชวนกลับมาทำนุบำรุงพุทธสถาน รักษาัมภีร์และพระพุทธรูปที่มีสภาพสมบูรณ์เท่าที่รวบรวมได้ ทั้งยังแสดงธรรมโปรดประชาชนและประชาชนได้ทำบุญเพื่ออุทิศผลบุญให้กับญาติผู้ล่วงลับในสงคราม

คำสำคัญ : สังคดียวงค์, กรุงศรีอยุธยา, สถานการณ์พุทธศาสนา

A Study of the Situation of Buddhism in Ayutthaya Kingdom as Appeared in Sangitiyavansa

Chanin Phongsawad

Independent Scholar

Received 22/12/24 Revised 26/03/25 Accepted 26/03/25

Abstract

This academic article aims to 1) study the background of *Sangitiyavansa*, 2) to investigate the situation of Buddhism in Ayutthaya Kingdom as presented in *Sangitiyavansa*, and 3) to analyze the situation of Buddhism in Ayutthaya Kingdom as depicted in *Sangitiyavansa*. The findings reveal that *Sangitiyavansa* is a Buddhist historical chronicles recounting events after the Buddha's death to the reign of King Phutthayotfa Chulalok, founder of the Rattanakosin Kingdom. The situation of Buddhism in Ayutthaya Kingdom period through the stories of kings of Ayutthaya illustrated that the kings played a crucial role in supporting Buddhism. After the fall of Ayutthaya, Buddhism declined due to the loss of royal patronage, with warfare identified as a major cause of deterioration. *Sangitiyavansa* also describes an earlier decline resulting from war in Burma, followed by a revival under King Ramathibodi I (King U-Thong) through renewed royal support. Although Ayutthaya was a Buddhist kingdom, some kings rose to power through violence, generating negative karma, such as King Ramathibodi II (Ramesuan), King Chairachathirat, and Worawongsathirat, However, some kings supported Buddhism with genuine faith, including King Mahachakrapat, King Naresuan, King Prasatthong, King Narai, King Phetracha, and King Borommakot. In the late Ayutthaya period, some kings committed evil deeds, such as King Sanphet VIII, King Thai Sa, and King Ekkathat, which aligns with the view that Ayutthaya fell due to the creation of negative karma by its kings. After the kingdom fell, the common people and monks played a crucial role in supporting Buddhism by restoring temples, preserving scriptures and Buddha image, teaching the Dharma, and performing merit-making for those who perished in the war.

Keywords: Sangitiyavansa, Ayutthaya Kingdom, the Situation of Buddhism

บทนำ

พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ทั้งยังมีบทบาทสำคัญในหลายมิติ เช่น การเมืองการปกครอง พระมหากษัตริย์อุปถัมภ์พุทธศาสนา ปฏิบัติพระองค์เป็นพุทธราชา คือ พระราชาผู้ทรงธรรม และปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ประชาชนเชื่อและปฏิบัติตามคำสอนของพุทธศาสนา จนนำไปสู่การเกิดประเพณีและความเชื่อในสังคม การศึกษาสถานการณืพุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เพราะจะช่วยให้มองเห็นประวัติศาสตร์สมัยกรุงศรีอยุธยา และการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์พุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยา

การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงเอกสารโดยมีสังคิตยวงศ์เป็นเอกสารหลัก เนื่องจากเป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาที่รวบรวมข้อมูลเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนาและสถานการณ์พุทธศาสนาในสมัยต่าง ๆ ซึ่งครอบคลุมเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนาและสถานการณ์ทางพุทธศาสนาในสมัยกรุงศรีอยุธยาด้วย โดยเริ่มจากหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานจนถึงเหตุการณ์การสังคายนาพระไตรปิฎกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 จึงทำให้เห็นภาพรวมของสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาได้เป็นอย่างดี

วัตถุประสงค์ของการศึกษาในครั้งนี้มีดังนี้ 1) ศึกษาความเป็นมาของสังคิตยวงศ์ เพื่อเข้าใจวรรณกรรมพุทธศาสนาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เรื่องนี้ยิ่งขึ้น 2) ศึกษาสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยา และ 3) วิเคราะห์สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคิตยวงศ์ เพื่อทำความเข้าใจถึงสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาผ่านมุมมองของสมเด็จพระวันรัต ผู้รจนาวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องนี้

ความเป็นมาของสังคิตยวงศ์

“สังคิตยวงศ์” เป็นวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ ประพันธ์โดยสมเด็จพระวันรัต วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เมื่อครั้งดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพิมลธรรมได้รจนาขึ้นไว้เป็นภาษามคร (ภาษาบาลี) จารลงบนใบลานจำนวน 7 ผูก เมื่อ พ.ศ. 2336 เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช หลังจากทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้คณะสงฆ์ทำสังคายนาพระธรรมวินัยจนแล้วเสร็จ ต่อมา พ.ศ. 2466 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้คณะกรรมการหอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนครจัดพิมพ์หนังสือสังคิตยวงศ์เป็นครั้งแรก เพื่อเป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจุฑาธุชธราดิลก กรมขุนเพชรบูรณ์อินทราชัย

โดยมีทั้งภาษามคธและภาษาไทยที่พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณณ์ เปரியุ) เป็นผู้แปลไว้ครบบริบูรณ์

หนังสือเรื่องสังคีตยวงค์นี้ ส่วนใหญ่แต่งเป็นร้อยแก้ว มีคำประพันธ์ร้อยกรองเป็นปัญาฉันท์แทรกอยู่บ้าง ผู้รจนาคือข้อมูลที่เป็นหลักฐานมาจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ปกรณ์วิเสสและพงศาวดาร นำมารจนาเป็นตำนานพงศาวดารภาษามคธ โดยได้แบ่งออกเป็น 9 ประเภท มีเนื้อความย่อ กล่าวถึงการทำสังคายนาในชมพูทวีป 3 ครั้ง การทำสังคายนาในลังกาทวีป 4 ครั้ง และการจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน มีประวัติและงานนิพนธ์แปลอรรถกถาของพระพุทโธษาจารย์ จนกระทั่งพระพุทโธศาสนานั่นคงในลังกาทวีป ประวัติพุทธศาสนาและเหตุการณ์สำคัญต่าง ๆ ในอาณาจักรล้านนาและประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ในรัชกาลที่ 1 จนได้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2336 ในประเภสุดท้ายกล่าวถึงอานิสงส์ต่าง ๆ พระเจดีย์ต่าง ๆ และปัญจอันตรธาน จบลงด้วยความปรารถนาของผู้รจนาสังคีตยวงค์นี้ (กรมศิลปากร, 2544)

สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2529) กล่าวถึงผลของเป้าหมายและแนวคิดของการแต่งสังคีตยวงค์ไว้ว่า ผลของเป้าหมายและแนวคิดของการแต่งในสังคีตยวงค์ได้มีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงเป้าหมายและแนวคิดในผลงานบาลีต่อมาให้เกิดผลงานบาลีกลุ่มพงศาวดาร เริ่มจากจุลยุทธการวงศ์ ซึ่งเป็นผลงานของสมเด็จพระวันรัต ทั้งนี้ พระมหาบุญเทียม ญาณินโท และสุพิมล ศรศักดิ์ (2555) กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่ทำให้สมเด็จพระวันรัตรจนาสังคีตยวงค์ว่า พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาจักรีบรมนารถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพิจารณาเห็นว่า แต่ครั้งเสียกรุงศรีอยุธยาให้แก่ข้าศึก พระพุทธศาสนาเกิดความเศร้าหมองมาก อีกทั้งในสมัยกรุงธนบุรีเกิดจลาจลขึ้นอีก จึงทรงมีพระราชดำริจะฟื้นฟูพระพุทธศาสนาให้กลับรุ่งเรืองขึ้นอีกครั้ง คงด้วยพระราชกรณียกิจนี้ของรัชกาลที่ 1 จึงทำให้สมเด็จพระวันรัตมีแรงบันดาลใจในการประพันธ์สังคีตยวงค์ เพราะการสังคายนาและชำระพระไตรปิฎกจนถึงการมีจารึกเป็นลายลักษณ์อักษร ย่อมเกิดประโยชน์แก่คนหมู่มากที่จะได้ศึกษาและยึดเป็นแนวทางที่ถูกต้อง และทำให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นได้อีกส่วนหนึ่ง การมีพระไตรปิฎกที่สมบูรณ์และถูกต้องบริสุทธิ์นั้น เป็นมงคลต่อพระศาสนาเป็นอย่างมาก

พระมหาประเสริฐ รุณรา (2547) ได้กล่าวถึงความสำคัญด้านวรรณคดีบาลีของสังคีตยวงค์ไว้ว่า หนังสือสังคีตยวงค์เป็นวรรณคดีบาลีเล่มแรกที่แต่งขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ มีความสำคัญในแง่ของวรรณคดีบาลีก็คือเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงลำดับสายการประพันธ์วรรณคดีบาลี ทำให้ทราบถึงวิวัฒนาการการประพันธ์วรรณคดีในสมัยอยุธยา เชื่อมต่อมาถึงสมัยรัตนโกสินทร์ โดยมีคัมภีร์สังคีตยวงค์เป็นตัวเชื่อมต่อสายวรรณคดี คัมภีร์สังคีตยวงค์เป็น

วรรณคดีที่มีความพิเศษทางด้านภาษา และวิธีการนำเสนอในรูปแบบคำภีร์ประเภท ว่างสปรณ ซึ่งกล่าวถึงการสังคายนาโดยตรง เห็นได้จากการที่ยกเอาการสังคายนามาเป็น ชื่อคำภีร์คือชื่อว่าสังคีตยวงศ์

นับว่าสังคีตยวงศ์เป็นวรรณกรรมพุทธศาสนาประเภทว่างสปรณที่มีคุณค่าด้านภาษา พุทธศาสนา และประวัติศาสตร์ เหตุการณ์ที่กล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาคือหลักฐานที่ทำให้เห็น อย่างชัดเจนว่า อาณาจักรแห่งนี้ตั้งแต่เริ่มสถาปนาจนถึงคราวล่มสลายได้มีเหตุการณ์อะไร เกิดขึ้นบ้างในแต่ละรัชสมัย สถานการณ์พุทธศาสนามีความมั่นคง รุ่งเรือง และแย่อย่างไร ด้วยเหตุนี้สังคีตยวงศ์จึงจัดเป็นพงศาวดารอีกรูปแบบหนึ่ง โดยมีข้อสังเกตที่วรรณคดี พุทธศาสนาในไทยที่ลงท้ายด้วยคำว่า “วงศ์” มักมีการกล่าวถึงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เช่น จามเทวีวงศ์ อันเป็นเรื่องการสถาปนากรุงศรีอยุธยา เป็นต้น

สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคีตยวงศ์

สังคีตยวงศ์เป็นวรรณคดีพุทธศาสนาที่บอกเล่าเหตุการณ์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ว่าด้วยเรื่องการสืบสันตติวงศ์และการปราบดาภิเษกของกษัตริย์อยุธยา รวมถึงการประกอบ กุศลกรรมและอกุศลกรรมของกษัตริย์ ทั้งการอุปถัมภ์กพุทธศาสนาของกษัตริย์ด้วย การศึกษาครั้งนี้ได้แบ่งสถานการณ์พุทธศาสนาเป็น 4 ช่วง โดยในแต่ละช่วงได้แสดงให้เห็น สถานการณ์ทางพุทธศาสนา ดังนี้

1. สถานการณ์พุทธศาสนา ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีราชบุตรของพระอินทร์ราชา (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2)

สถานการณ์พุทธศาสนา ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีราชบุตรของพระอินทร์ราชา (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) ที่ปรากฏในปริเฉท 7 ว่าด้วยเรื่องทศราชวงศ์ทั้งหลายที่ 1 ที่ 2 และที่ 3 ได้เริ่มเกริ่นถึงสถานการณ์พุทธศาสนา ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาไว้ในเรื่องทศราชวงศ์ครั้งที่ 1 ขอยกมาพอเป็นสังเขปดังนี้

พระไตรปิฎกแต่เดิมเคยเผยแผ่ไปทั่วชมพูทวีป ได้รับการบันทึกด้วยอักษรและ ภาษาต่าง ๆ ต่อมาคนทั่วไปไม่สามารถพิจารณาอักษร บท และพยัญชนะได้ ทั้งยังไม่ตั้งใจ ศึกษา จึงทำให้พระไตรปิฎกเสื่อม ทว่าพระไตรปิฎกได้เผยแผ่ไปสู่ประเทศในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ที่นับถือพุทธศาสนา ครั้นถึงพุทธศักราช 2000 พุทธศาสนาได้เสื่อมลง จิตใจของผู้คนก็เสื่อมทราม เกิดจิตริษยาในอิสราภาพของกันและกันจึงนำไปสู่การทำ สงคราม สงครามได้เกิดขึ้นที่เมืองหงสาวดี (หงสาวดี) และอวฏฏากม (พุกาม) พม่า เป็น ประเทศที่เกิดสงครามภายในมีการฆ่าฟันกันเอง พระเจ้าแผ่นดินบางเมืองพ่ายแพ้ ถูกชิงราชสมบัติ เช่น ฝ่ายพระเจ้าอวราชพ่ายแพ้ต่อพระเจ้าหงสาวดี แสดงให้เห็นว่า

พม่าได้พ่ายแพ้มอญ เพราะกรุงหงสาวดีเป็นเมืองของมอญมาก่อนที่พระเจ้าบุเรงนองจะยึดมาเป็นของพม่า

ผลแห่งการทำสงครามทำให้พระไตรปิฎกเสียหาย ผู้คนต่างเอาตัวรอด ทอดทิ้งครอบครัวไปคนละทิศคนละทาง บางกลุ่มรวมตัวเป็นข้าศึก หรือเป็นโจร เบียดเบียน เช่นฆ่าปล้นชิงทรัพย์ ฝ่ายคนที่ไม่สามารถปกป้องตัวเองได้ก็ตกเป็นเชลยสงคราม วัตถุอาราม รวมถึงบ้านเรือนของคฤหัสถ์ถูกข้าศึกทำลาย ทำให้พระสงฆ์และคฤหัสถ์ไม่มีที่อยู่ ต้องตกกระกำลำบาก พระไตรปิฎกถูกเผาทำลาย พระไตรปิฎกบางส่วนที่รอดมาได้ก็ไม่มีคนดูแล จึงถึงความพินาศเช่นกัน โดยอาจเสื่อมหรือพังไปตามสภาพอากาศ เพราะพระไตรปิฎกนิยมนับถือลงบนใบลาน นอกจากความเสื่อมและสูญหายเพราะภัยสงครามแล้ว ผู้คนไม่ศรัทธาในพุทธศาสนา ก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่ง เพราะเมื่อมีศรัทธาน้อยจึงไม่เห็นคุณค่าของพุทธศาสนา รวมถึงไม่เคารพและอุปถัมภ์พระสงฆ์ จึงทำให้พุทธศาสนาในเมืองหงสาวดี (หงสาวดี) และอวฏฏากาม (พุกาม) พม่า สูญหายไปตามกาลเวลา

ต่อมา พุทธศักราช 1892 ปีชาล สมเด็จพระรามาธิบดีสุวรนโกล (พระเจ้าอู่ทอง) เสวยราชสมบัติในกรุงอโยธยาธานีบุรีรมย์ (อโยธยา หรือกรุงศรีอยุธยา) ตอนมีพระชนมายุได้ 70 พรรษา เป็นผู้มั่งมีทั้งยังอุปถัมภ์พุทธศาสนามาแต่อดีตชาติ นอกจากสถาปนาบ้านเมืองแล้ว ยังสร้างวัดอีกด้วย พระองค์ครองราชย์โดยธรรมมาตลอด 19 ปี ได้บำเพ็ญกุศลโดยมีทาน เป็นต้น แล้วสวรรคต

พระราชบุตรของสมเด็จพระรามาธิบดีสุวรนโกล (พระเจ้าอู่ทอง) นามว่า “สมเด็จพระรามเมสสร” (สมเด็จพระรามเศรษฐ) ได้ขึ้นครองราชสมบัติตอนพระชนมายุได้ 30 พรรษา ปกครองเป็นเวลา 3 ปี พระมาตุลา คือ “คุณลุมพุง” (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 หรือขุนหลวงพะงั่ว) ได้ขับสมเด็จพระรามเมสสรลงจากราชบัลลังก์แล้วขึ้นครองราชย์แทน คุณลุมพุงครองราชย์ได้ 19 ปี ตลอดพระชนม์ชีพได้บำเพ็ญกุศลโดยมีทาน เป็นต้น หลังจากคุณลุมพุงสวรรคต พระราชบุตรนามว่า “สุวรนจันโกละ” (สมเด็จพระเจ้าทองลั่น) ได้ขึ้นเป็นยุวกษัตริย์ ครองราชย์ได้ 7 วัน สมเด็จพระรามเมสสรกลับมาชิงราชสมบัติและประหารยุวกษัตริย์พระองค์นี้ พระองค์ครองราชย์ได้ 9 ปีก็สวรรคต พระราชบุตรของสมเด็จพระรามเมสสร (สันนิษฐานว่าเป็นสมเด็จพระเจ้ารามราชา) ขึ้นครองราชย์ต่อจากพระบิดาเป็นเวลา 3 ปี ได้ถูกพระมาตุลา คือ สมเด็จพระนครินทร์ (สมเด็จพระอินทราชา) เป็นพระญาติกับคุณลุมพุงแย่งชิงราชสมบัติและสำเร็จโทษ สมเด็จพระนครินทร์ปกครองเป็นเวลา 20 ปี ต่อมาพระราชบุตรของสมเด็จพระนครินทร์มีนามว่า สมเด็จพระสามภายหลังมีพระนามว่า “สมเด็จพระบรมราชา” (สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 หรือเจ้าสามพระยา) ครองราชย์ได้ 20 ปี พระราชบุตรมีนามว่า “สมเด็จพระอินทราชา” (สันนิษฐานว่าเป็นสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 หรือพระบรมราชา) เป็นผู้มั่งมีบุญญาธิการ

มาก ครองราชย์ตลอด 37 ปี ต่อมาพระราชบุตรของพระอินทรราชามีนามว่า “สมเด็จพระรามาธิบดี” (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) ครองราชย์สืบจากพระบิดาได้ 38 ปี

ในรัชสมัยของกษัตริย์ทั้ง 10 พระองค์แรกของกรุงศรีอยุธยา ต่างมีพระราชศรัทธาบำเพ็ญกุศลโดยมิทาน เป็นต้น สร้างวัดในพุทธศาสนา บางพระองค์ก่ออุทิศกรรมบ้าง กุศลกรรมบ้าง ทั้งทรงงานราชกิจให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยพระสติกำลัง เมื่อสิ้นพระชนม์ก็ไปตามยถากรรมของแต่ละพระองค์ (กรมศิลปากร, 2544)

2. สถานการณ์พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธทาส (พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (สมเด็จพระอินทราชา)

สถานการณ์พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธทาส (พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (สมเด็จพระอินทราชา) ได้ปรากฏในเรื่องทศราชวงศ์ครั้งที่ 2 ซึ่งขอยกมาพอเป็นสังเขปดังนี้

พุทธศักราชที่ 2072 พระราชบุตรของสมเด็จพระรามาธิบดี (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) นามว่า “สมเด็จพระพุทธทาส” (พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) ครองราชย์ต่อจากพระบิดาได้ 5 ปี สวรรคตด้วยโรคอหิวาต ต่อมาพระราชบุตรนามว่า “อัญญาธิราชกุมาร” (พระอัญญาธิราชกุมาร) ขึ้นเป็นยุวกษัตริย์ ได้เพียง 5 เดือน สมเด็จพระชัยราชาสี (สมเด็จพระไชยราชาธิราช) มีศักดิ์เป็นพระภาคิไนยของสมเด็จพระรามาธิบดี (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) ได้สำเร็จโทษพระอัญญาธิราชกุมาร แล้วครองราชย์ได้ 13 ปี พระราชบุตรนามว่า “สมเด็จพระโยตต” (สมเด็จพระยอดฟ้า) ขึ้นเป็นยุวกษัตริย์ ครองราชย์ได้ 3 ปี พระอัครมเหสีแห่งสมเด็จพระชัยราชาสี (ท้าวศรีสุดาจันทร์) ได้สำเร็จโทษแล้วกราบทูลขอให้คุณชินราช (ขุนวรวงศาธิราช) ส่วนพระนางขึ้นเป็นพระอัครมเหสีแห่งคุณชินราช พระองค์ครองราชย์ได้ 40 ปี พระทายน้ำแลกลุงขมิยส (ศรียศ บ้านกลุงเหล็ก) ได้สังหารคุณชินราชและนางพระยาสุดาจันทร์ (ท้าวศรีสุดาจันทร์)

ต่อมาพระภาคิไนยของสมเด็จพระชัยราชาสี (สมเด็จพระไชยราชาธิราช) นามว่า “สมเด็จพระเทวราชา” (สมเด็จพระมหาจักรพรรดิ หรือพระเทยราชา) เป็นผู้มียุทธาธิการ มีช้างเผือก 7 ช้าง คงด้วยเหตุนี้พระองค์จึงมีอีกพระนามว่า “พระเจ้าช้างเผือก” ในขณะนั้นมีพระเจ้าเอกราช (พระเจ้าบุเรงนอง) ครองหงสาวดี (หงสาวดี) ได้ทำสงครามเพื่อแย่งชิงกรุงศรีอยุธยา แต่รบกันแล้วไม่รู้ผลแพ้ชนะ พระเจ้าเอกราชได้ขอช้างเผือก 4 ช้างจากสมเด็จพระเทวราชา เหตุการณ์นี้เรียกว่า “สงครามช้างเผือก” จากเหตุการณ์นี้ทำให้สมเด็จพระเทวราชาเสด็จไปสละราชสมบัติให้สมเด็จพระมหาหมื่น (สมเด็จพระมหาหมื่นทราธิราช) ผู้เป็นพระราชบุตรขึ้นครองราชย์แทน ส่วนพระองค์ได้ผนวชในพุทธศาสนา หลังจากครองราชย์ได้ 6 ปี พระเจ้าหงสาวดี (พระเจ้าบุเรงนอง) มารบชิงกรุงศรีอยุธยาแล้วสังหาร

สมเด็จพระมหามหัทธินท์ พระเจ้าหงสาวดีได้สถาปนาพระมหाराชเจ้านครพิชัยโลก (สมเด็จพระมหาธรรมราชา) ขึ้นปกครองกรุงศรีอยุธยา ครองราชย์ได้ 22 ปี พระราชบุตรนามว่า “สมเด็จพระนริศรราช” (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) ซึ่งพระบิดาได้ถวายให้พระเจ้าหงสาวดี พร้อมด้วยพระธิดา (สมเด็จพระพี่นางพระสุพรรณกัลยา) นำไปยังหงสาวดี พระองค์ประทับอยู่ที่นั่นหลายปีแล้วกลับมากรุงศรีอยุธยา พระอุปราช ราชบุตร (พระมหาอุปราชามังสามเกียด หรือมังยกยอชวา) ของพระเจ้าหงสาวดี (พระเจ้าันทบุเรง) ได้ติดตามมาทำสงคราม พระองค์ได้ชนช้างกับพระมหาอุปราช (สงครามยุทธหัตถี) และฟันพระเศียรของพระมหาอุปราชขาดด้วยขวาน พระองค์จึงมีชัยเหนือคอช้าง สมเด็จพระนริศรราชขึ้นครองราชย์เมื่อพุทธศักราช 2134 พระองค์กัมพูชาธิบดี (พระยาละแวก) เป็นข้าศึกเข้ารบกับกรุงศรีอยุธยาแล้วลงเรือหนี สมเด็จพระนริศรราชได้ลงเรือติดตาม พระองค์ใช้ปืนใหญ่ยิงเสากระโดงเรือ ทำให้สามารถจับกุมพระเจ้ากัมพูชาธิบดีได้แล้วสำเร็จโทษ ตลอดรัชสมัยของสมเด็จพระนริศรราชได้ทำสงครามยึดเมืองในแคว้นของหงสาวดี นอกจากนี้ยังยึดเมืองทางนครและเมืองลุ่มกลางนคร พระองค์ครองราชย์ได้ 15 ปี ได้บำเพ็ญพระกุศล ได้แก่การปฏิสังขรณ์มณฑปครอบรอยพระพุทธรูป และสร้างวัดพุทธไสยาสน์คาราม

ปีมะเส็ง พระอนุชาของสมเด็จพระนริศรราช นามว่า “สมเด็จพระรามเสสร” (สมเด็จพระเอกาทศรถ) ครองราชย์ 6 ปี ได้บำเพ็ญพระกุศลโดยมีทาน เป็นต้น ปีจอ พระราชบุตรแห่งสมเด็จพระรามเสสรมีนามว่า “สมเด็จพระอินทราชา” (สันนิษฐานว่าเป็นพระเจ้าทรงธรรม) ครองราชย์ได้ 19 ปี พระองค์เป็นที่ยำเกรงต่อปัจเจกมิตร และเป็นกษัตริย์ที่มีบุญญาธิการ พระองค์มีช้างเผือก 3 ช้าง ทั้งยังบำเพ็ญพระกุศลโดยมีทานเป็นต้น กษัตริย์ทั้ง 11 พระองค์ที่สมเด็จพระวันรัตกล่าวถึงในเรื่องทศราชวงศ์ครั้งที่ 2 ได้กระทำความทั้งกุศลและอกุศลโดยมีการปาณาติบาต เป็นต้น มีพระศรัทธาอ่อนโยม ได้บำเพ็ญพระกุศลต่าง ๆ ในพุทธศาสนา แต่มิได้ข่มขู่สงฆ์ผู้เป็นพหูสูตที่ชำนาญในพระธรรมวินัยเพื่อทำวิธีสังคิตพระธรรมและพระวินัย (สังคายนาพระไตรปิฎก) (กรมศิลปากร, 2544)

3. สถานการณ์พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช (สมเด็จพระเชษฐาธิราช) ถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ)

สถานการณ์พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช (สมเด็จพระเชษฐาธิราช) ถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ) ได้ปรากฏในเรื่องทศราชวงศ์ครั้งที่ 3 และเรื่องพระนครถึงความพินาศใหญ่ ซึ่งขอยกมาพอเป็นสังเขปดังนี้

พุทธศักราช 1071 ปีมะโรง พระราชบุตรของพระอินทราชา (พระเจ้าทรงธรรม) นามว่า “สมเด็จพระเชษฐาธิราช” (สมเด็จพระเชษฐาธิราช) เป็นผู้มียุทธยาน้อย ประพฤติตน พุจริต ขนทั้งหลายประกอบด้วยเสนาบดีจึงจับสมเด็จพระเชษฐาธิราชสำเร็จโทษ แล้วสถาปนา พระราชบุตรต่างพระมารดามีนามว่า “พระอาทิตย์วงศ์” (สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์) เป็น ยุวกษัตริย์ แต่ครองราชย์ได้ 1 เดือน 8 วันก็ถูกปลดจากราชบัลลังก์แล้วสำเร็จโทษ และ สถาปนาพระราชบุตรต่างพระมารดาอีกพระองค์มีนามว่า “ศรีสุธรรมราชา” (สมเด็จพระ ศรีสุธรรมราชา) เป็นกษัตริย์พระองค์ใหม่ ณ ปีมะเมีย พระองค์ครองราชย์ได้ 18 ปี เป็นผู้ศรัทธาในพุทธศาสนา และบริหารราชกิจโดยธรรม พระราชบุตรของพระศรีสุธรรม ราชนามว่า “สมเด็จพระทิวร” (ไม่มีหลักฐานปรากฏ) ได้ขึ้นครองราชย์เป็นยุวกษัตริย์ได้ 1 ปี ก็ถูกปลงพระชนม์ เสนาบดีได้กษัตริย์พระองค์ใหม่คือ “สมเด็จพระเจ้าสุวรรณปราสาท” (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) เหตุที่ชื่อนี้เพราะได้ปราสาทในจอมปลวก และได้ขึ้น ครองราชย์เพราะสังหารเชื้อพระวงศ์นามว่า “สุธรรม” หลังจากนั้นได้สร้างวัดชนชาวม และปฏิสังขรณ์มณฑลนครบรอยพระพุทบาท พระองค์ครองราชย์ได้ 15 ปี ได้บำเพ็ญ พระกุศลอันมีทาน เป็นต้น ต่อมาพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าสุวรรณปราสาท (สันนิษฐาน ว่าเป็นสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา) ได้ครองราชย์ 4 ปี พระราชบุตรของสมเด็จพระเจ้า สุวรรณปราสาท นามว่า “สมเด็จพระนารายณ์” (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) ซึ่งดำรง ตำแหน่งเป็นพระอุปราช และมีพระภคินี (พระราชกัลยาณี หรือกรมหลวงโยธาเทพ) ทั้งสอง พระองค์ได้สร้างวัดขึ้น 3 แห่ง คือ วัดขัตติยาราม วัดโลกจุฬามณาราม และวัดบรมขัตติยาราม ด้วยกษัตริย์ผู้เป็นพระเจ้าอาได้ส่งวสากับพระภคินีของพระอุปราช สุดท้ายพระอุปราช ไม่พอใจจึงสังหารพระเจ้าอาแล้วขึ้นครองราชย์แทน พระองค์ยกทัพไปตีขิมนัยนคร (เชียงใหม่) และหริปัญชัย (ลำพูน) นอกจากพระองค์จะครองกรุงศรีอยุธยาแล้วยังประทับที่ กรุงลพบุรี (ลพบุรี) ด้วย พระองค์ปฏิสังขรณ์มณฑลนครบรอยพระพุทบาท พระองค์มีชัย เหนือข้าศึกศัตรู กรุงศรีอยุธยามีความรุ่งเรืองเพราะมีนานาประเทศเข้ามาเจริญสัมพันธ์ไมตรี

ต่อมา พระพิชชราชวงศ์ (ราชวงศ์บ้านพลูหลวง) มีกษัตริย์ขึ้นครองกรุงศรี อยุธยาชื่อว่า “มหาอุบาท” (สมเด็จพระเพทราชา) มีความหมายว่า “เกิดใหญ่” ครองราชย์ได้ 10 ปี บำเพ็ญพระกุศลโดยมีปฏิสังขรณ์มณฑลนครบรอยพระพุทบาท ทั้งการพระกุศลต่าง ๆ อันมีศีลและทาน เป็นต้น ปกครองพสกนิกรให้ร่มเย็น พระราชบุตร ของพระมหาอุบาท นามว่า “มหาโลน” (สมเด็จพระเจ้าสุริเยนทราธิบดี หรือพระเจ้าเสือ) ได้ครองราชย์ 7 ปี ได้ก่อบาปไว้มาก เช่น ปาณาติบาต การกุศลทำน้อย พระมหาโลน มีพระราชบุตร 2 พระองค์ พระราชบุตรพระองค์โตได้สืบราชสมบัติต่อมีนามว่า “มหาโจร” (สมเด็จพระที่นั่งท้ายสระ) เป็นผู้ทำบาปมากมีปาณาติบาต เป็นต้น ทำกุศลน้อย ครองราชย์ ได้ 26 ปี และบำรุงสุขให้พสกนิกร

พุทธศักราช 2275 พระราชบุตรพระองค์เล็กมีนามว่า “มหากาล” (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) มีพระทัยเป็นกุศลประกอบด้วยศรัทธา ปราศจากปัจจามิตร มีคุณรุ่งเรือง บำเพ็ญกุศลอันมีศีลและทาน เป็นต้น พระองค์ได้ปฏิสังขรณ์มณฑปครอบรอบพระพุทธรูปด้วยแผ่นทอง งดงามคล้ายวิมาน ทั้งสร้างพระพุทธรูปร่างทั้งหลาย (ปิฎก) และกิตติคุณปรากฏในศรีลังกา เมื่อพระเจ้าลังกีสสร (พระเจ้าศรีวิชัยราชสิงหะ) ประราธนาพระธรรมและพระสงฆ์ ทราบว่ากรุงศรีอยุธยายังมีพุทธศาสนานั้นคง จึงส่งราชทูตมาขอพระไตรปิฎกและพระสงฆ์ไปสืบพุทธศาสนาที่ศรีลังกา พระมหากาลได้ส่งพระไตรปิฎกและพระสงฆ์ไปตามที่กษัตริย์ศรีลังกาขอ พระราชบุตรพระองค์โตมีนามว่า “ธิเบศวร” (เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศวร หรือเจ้าฟ้ากุ้ง) เป็นพระอนุปราช ทำมิจนจารกับพระอนุมเหสี (เจ้าฟ้าสังวาล) และทำบาปอื่น มีโทษมาก ถูกปลงพระชนม์ พระองค์จึงยกพระราชบุตรนามว่า “พระอุทุมพรบุปผะ” (เจ้าฟ้าอุทุมพร หรือสมเด็จพระเจ้าอุทุมพร) เป็นพระอนุปราช พระมหากาลครองราชย์ได้ 27 ปีแล้วสวรรคต

พุทธศักราช 2301 ปีชาล พระเจ้าอุทุมพรบุปผะ (สมเด็จพระเจ้าอุทุมพร) ขึ้นครองกรุงศรีอยุธยา พระเชษฐาธิราช หรือสมเด็จพระเอกทต (สมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ หรือสมเด็จพระเจ้าเอกทต) ให้พระองค์ปลงพระราชบุตรทั้ง 3 (เจ้าสามกรม) พระองค์ครองราชย์ 2 เดือนเศษ ได้ยกราชสมบัติให้สมเด็จพระเอกทตแล้วออกผนวช เมื่อสมเด็จพระเอกทตครองราชย์ มีปรีชาน้อย มักหลงใหล ไม่สนราชกิจ พสกนิกรบางกลุ่มหลงผิดประพฤติเป็นคนชั่ว ทำให้พสกนิกรบางส่วนเดือดร้อน นอกจากนี้ก็มีโรคระบาดธรรมชาติวิปริต ผลไม้มีรสวิปริต น้ำเป็นสีแดงเลือดนก ฤดูกาลก็วิปริต ฤดูหนาวกลับมีอากาศร้อน ฤดูร้อนกลับมีอากาศหนาว อมนุษย์ ภูตผีปีศาจกำเริบ เทวดาไม่บันดาลฝนให้ตกต้องตามฤดูกาล เกิดนิมิตไม่มงคล เช่น พระเจดีย์แตกแยก ภูเขาใหญ่ก็แตกแยก เสียงร้องให้ดังเหมือนเสียงสรรเสริญ ภูตผีปีศาจพากันหัวเราะ ผู้คนรำไห้เพราะความทุกข์ระทม

พุทธศักราช 2302 ปีเถาะ กษัตริย์พม่า “มังลังค” (พระเจ้าอลองพญา) ได้ยกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา แต่กลับสิ้นพระชนม์ด้วยโรคอุทราพาธ (โรคเกี่ยวกับท้อง) เพราะฝ่ายกรุงศรีอยุธยายิงปืนใหญ่ใส่ทัพพม่า ทำให้พระเจ้ามังลังคต้องลุกป็นจึงต้องกลับไปรักษาพระอาการที่ค่าย และสิ้นพระชนม์ลงในที่สุด ด้วยการสิ้นพระชนม์ของกษัตริย์พม่า ทำให้พระราชบุตรที่ขึ้นครองราชย์ต่อยกทัพมาทำศึกกับกรุงศรีอยุธยา ทัพพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ 2 ปี ทำให้เสบียงในเมืองขาดแคลน ส่งผลให้กรุงศรีอยุธยาพ่ายแพ้ต่อพม่า เชื้อพระวงศ์และพสกนิกรกลายเป็นเชลย สมเด็จพระเอกทตหนีจากพระนครไปซ่อนอยู่ในป่า ทำให้พระองค์ต้องอดอยากไม่มีเรี่ยวแรง เข้าศึกจึงสามารถจับกุมพระองค์ได้ หลังจากนั้นพระองค์ได้สิ้นพระชนม์ลงในที่สุด (กรมศิลปากร, 2544)

4. สถานการณ์พุทธศาสนาหลังเสียกรุงครั้งที่ 2

สถานการณ์พุทธศาสนาหลังเสียกรุงครั้งที่ 2 ได้ปรากฏในเรื่องพระนครถึงความพินาศใหญ่ ซึ่งขอยกมาพอเป็นสังเขปดังนี้ หลังจากสมเด็จพระเอกาทศวรรรศต พสกนิกรเต็มไปด้วยความทุกข์ หิวโหย มีการพลัดพรากไปคนละทิศคนละทาง ต้องสัญจรซัดเซไปในที่ต่าง ๆ แม้จะมีทรัพย์สินก็หาประโยชน์ไม่ได้ บางคนเป็นกำพร้า ไม่มีเสื้อผ้าแพรพรรณและอาหาร ต้องหาพืชผักพรรณไม้กินเป็นอาหารเพื่อประทังชีวิต บางกลุ่มรวมตัวเป็นโจรปล้นข้าว แต่หากหาอาหารไม่ได้ต้องอดตายจึงทำให้กลายเป็นคนไร้ความเมตตา เพราะความหิวโหยบีบบังคับให้ต้องเอาตัวรอด ด้วยเหตุนี้จึงไม่มีใครใส่บาตรพระสงฆ์

เมื่อพระสงฆ์หาอาหารไม่ได้ เพราะขาดอุปาสกอุปาสิกากุศลอุปัชฌาย์ พระสงฆ์ที่มีศิษย์ (เด็กวัด) ใช้ให้ไปหาอาหาร หาได้บ้าง หาไม่ได้บ้าง ทำให้พระสงฆ์ต้องสึกเป็นฆราวาสเพื่อเอาตัวรอด พระสงฆ์บางรูปไม่ยอมสึก แต่ต้องมีร่างกายซูบผอมเพราะหาอาหารไม่ได้ บางวัดไม่มีพระสงฆ์จำวัดอยู่ พระพุทธรูปและคัมภีร์ไม่มีคนดูแล ผู้มีมีจิตปฏิภาณทำลายพระพุทธรูปและคัมภีร์ เกิดการขโมยผ้าห่อคัมภีร์ ทำให้คัมภีร์เสียหายถูกปลวกกัดกิน หรือคัมภีร์ตกดินที่เปียกก็ทำให้คัมภีร์เสียหายเช่นกัน พระสงฆ์ที่ยังดำรงอยู่ในพระธรรมวินัยได้รวบรวมคัมภีร์เท่าที่หาได้ ทำให้คัมภีร์บางเล่มยังคงสมบูรณ์ บางคัมภีร์อาจมีบางส่วนที่ขาดหาย

ฝ่ายอุปาสกและอุปาสิกาที่รอดจากภัยสงคราม พอมีทรัพย์สินติดตัวจึงใช้แลกเปลี่ยนอาหาร ทายกเหล่านี้ยังมีกำลังพอที่จะอุปถัมภ์พระสงฆ์ได้ เพราะต้องการสืบอายุพุทธศาสนา ทั้งยังสามารถปฏิบัติกุศลกรรมเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยายังไม่ล่มสลาย ฟังเทศนาจากพระสงฆ์ พระสงฆ์ได้แสดงธรรมเพื่อเป็นการตอบแทน หรือบางพุทธศาสนิกชนขอร้องให้พระสงฆ์แสดงธรรมให้ฟัง พระสงฆ์เลือกแสดงธรรมเท่าที่รู้ หรือแสดงธรรมตามคัมภีร์ที่รักษาเอาไว้ได้ พุทธศาสนิกชนที่พลัดพรากจากครอบครัว เมื่อหายเศร้าโศกจึงเริ่มรักษาพระพุทธรูปและคัมภีร์ แล้วอุทิศบุญนี้ให้ญาติผู้ล่วงลับ บางกลุ่มให้ลูกหลานบวชในพุทธศาสนา

พระสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์จากผู้ที่รอดจากภัยสงคราม ทำให้มีกำลังที่จะรักษาพระพุทธรูปและคัมภีร์ จึงพากันไปยังวัดบางแห่งก็พบว่าพระเจดีย์ พระวิหาร และกุฏิได้รับความเสียหาย ทำให้เกิดความสลดใจจนหลั่งน้ำตา พระสงฆ์พากันรวบรวมพระพุทธรูปเท่าที่รวบรวมได้ไว้ในที่อันควร ผู้คนที่รอดจากสงครามก็พากันซ่อมแซมและสร้างบ้านขึ้นในที่ดั้งเดิม พระสงฆ์จึงเริ่มออกบิณฑบาต และสร้างกุฏิขึ้นใหม่เป็นกระท่อมเพิงในวัดเดิม

หลังจากกรุงศรีอยุธยาล่มสลาย แคว้นที่เคยอยู่ภายใต้กรุงศรีอยุธยาได้แยกเป็นอิสระ ได้แก่ พระยาพิชัยโลก (พิชัยโลก) พระราชานครสิริธรรมราช (นครศรีธรรมราช)

พระราชทานครราชสีมาราช (นครราชสีมา) และวรนายราศี ในขณะนั้นมีพระสงฆ์ลามก ละเมิดพระวินัย คือ “ภิกษุรสวิวงศ์” (พระพากุลเถระ หรือเรียกว่าเจ้าพระฝาง เพราะเป็น พระสังฆราชาแห่งเมืองสวางคบุรี หรือฝาง จังหวัดอุตรดิตถ์ในปัจจุบัน) ได้รับกับพระยา พิษณุโลกไม่รู้ผลแพ้ชนะ พระราชวชิรปราการ (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ได้ปราบ พระยาและเจ้าเมืองทั้ง 3 รวมถึงภิกษุรสวิวงศ์ด้วย พระราชบุตรของกษัตริย์อยุธยาชื่อว่า “เทพวินิจ”(กรมหมื่นเทพพิพิธ) ได้พำนักที่นครราชสีมา พระราชวชิรปราการได้นำมายัง กรุงธนบุรีแล้วสำเร็จโทษ (กรมศิลปากร, 2544)

วิเคราะห์สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคิตยวงศ์

การศึกษาสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคิตยวงศ์ได้แบ่ง สถานการณ์เป็น 4 ช่วง คือ

- 1) สถานการณ์พุทธศาสนา ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีราชบุตรของพระอินทร์ราชา (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2)
- 2) สถานการณ์พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธทาส (พระบรมราชาหน่อพุทธางกูร) ถึงรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (สมเด็จพระอินทราชา)
- 3) สถานการณ์พุทธศาสนาในรัชสมัยสมเด็จพระเชษฐาธิราช (สมเด็จพระเชษฐาธิราช) ถึงรัชสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ)
- 4) สถานการณ์พุทธศาสนาหลังเสียกรุงครั้งที่ 2

สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาในแต่ละช่วงก็มีความแตกต่างกันออกไป ดังนี้

1. สถานการณ์พุทธศาสนา ก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีราชบุตรของพระอินทร์ราชา (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2)

ช่วงก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาในสังคิตยวงศ์ระบุว่า พุทธศาสนาในพม่าได้เสื่อม และย่ำแย่เพราะภัยสงคราม แต่เมื่อสมเด็จพระรามาธิบดีที่สุวรรณหล (พระเจ้าอยู่หัว) เสวยราชสมบัติในกรุงอโยธยานิบุรีรมย์ (กรุงอโยธยา หรือกรุงศรีอยุธยา) พระองค์ได้ อุปถัมภ์พุทธศาสนา สร้างวัดและบำเพ็ญกุศลโดยมีทาน เป็นต้น ซึ่งกษัตริย์อยุธยาหลาย พระองค์ต่อมาได้ปฏิบัติเช่นนี้มาอย่างต่อเนื่องจนถึงรัชสมัยสมเด็จพระรามาธิบดีราชบุตร ของพระอินทร์ราชา (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2) (กรมศิลปากร, 2544)

สมเด็จพระวันรัตผู้รณาสังคิตยวงศ์ได้กล่าวถึงสถานการณ์พุทธศาสนาในพม่า ที่ย่ำแย่และพระไตรปิฎกเสียหายจากภัยสงคราม ประสมกับความมีศรัทธาอ่อนของผู้คน ในช่วงเวลานั้นจึงทำให้พุทธศาสนาปราศจากการดูแลจากอุบาสกและอุบาสิกา ผิดกับ อาณาจักรแห่งใหม่อย่างกรุงศรีอยุธยาที่พุทธศาสนาได้รับการดูแลอุปถัมภ์จากกษัตริย์

2544) อีกด้วย ถือว่าเป็นการสืบทอดอายุพุทธศาสนาให้คงอยู่ สมบูรณ์ บุญฤทธิ์ (2557) ได้กล่าวถึง สาเหตุที่พระเจ้าศรีวิชัยราชสิงหะส่งราชทูตมานิมนต์พระสงฆ์จากกรุงศรีอยุธยาไปฟื้นฟูพุทธศาสนาในศรีลังกาว่า ในขณะเดียวกันที่ศรีลังกาค้นตรงกับรัชสมัยของพระเจ้าศรีวิชัยราชสิงหะ พระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ได้เข้าสู่ภาวะเสื่อมถอยจนถึงขั้นวิกฤติจากการคุกคามจากพวกพหิมและชนชาติตะวันตก จนถึงกับขาดแคลนพระภิกษุสงฆ์ พระเจ้าศรีวิชัยราชสิงหะจึงโปรดให้ส่งราชทูตพร้อมพระราชาสำนักมายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อนิมนต์พระภิกษุสงฆ์จากสยามไปช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในศรีลังกา พระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงโปรดให้พระอุปบาลีเถระและคณะสงฆ์เดินทางไปยังศรีลังกา เพื่อช่วยฟื้นฟูพระพุทธศาสนา โดยการเป็นพระอุปฌาย์บวชสามเณรศรีลังกาเป็นพระภิกษุ ทำให้เกิดพระภิกษุสยามวงศ์ขึ้นในศรีลังกา

ถึงแม้ว่าสถานการณ์พุทธศาสนาในช่วงนี้จะรุ่งเรือง แต่มีกษัตริย์อยุธยาที่กระทำอกุศลกรรม ได้แก่ พระเจ้ามหาโลน (พระเจ้าเสือ) พระเจ้ามหาโจร (สมเด็จพระเจ้าท้ายสระ) และสมเด็จพระเอกทัศ (สมเด็จพระเอกทัศ) (กรมศิลปากร, 2544) ซึ่งเป็นกษัตริย์อยุธยาองค์สุดท้าย เหมือนเป็นการบ่งบอกว่า ด้วยอกุศลกรรมของบรรดากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลายนี้ อาจเป็นปัจจัยที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาล่มสลาย

4. สถานการณ์พุทธศาสนาหลังเสียกรุงครั้งที่ 2

สถานการณ์พุทธศาสนาในช่วงนี้ สมเด็จพระวันรัต (กรมศิลปากร, 2544) ได้บอกเล่าถึงความตกระกำลำบากของพระสงฆ์ที่ต้องอดอยาก ไม่สามารถหาอาหารมาประทังชีวิตได้ ด้วยปัญหานี้ทำให้มีพระสงฆ์บางรูปต้องสึกเป็นฆราวาส ส่วนพระสงฆ์ที่ยังดำรงอยู่ในสมณเพศ ต้องอดทนจนกระทั่งสถานการณ์ค่อย ๆ ดีขึ้น คนอยุธยาที่รอดจากภัยสงครามยังอุปถัมภ์พระสงฆ์ เพื่ออุทิศบุญให้กับญาติผู้ล่วงลับ ทั้งยังให้ทายาทบวชเพื่อสืบทอดอายุพุทธศาสนา พระสงฆ์ในช่วงเวลานั้นพากันรวบรวมพระพุทธรูปและคัมภีร์เท่าที่หาได้ ทั้งยังมีการแสดงธรรมโปรดอุบาสกและอุบาสิกาที่หลงเหลือเพื่อเป็นการตอบแทน

ดังจะเห็นได้ว่า สถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาได้มาถึงจุดตกต่ำ เพราะภัยสงครามส่งผลให้พระสงฆ์ได้รับความเดือดร้อนจนต้องสึกจากเพศบรรพชิตเพื่อเอาตัวรอด พุทธสถานได้รับการทำลาย ฆราวาสที่รอดจากภัยสงครามเป็นผู้เข้ามามีบทบาทในการอุปถัมภ์พุทธศาสนาโดยการดูแลและใส่บาตรพระสงฆ์ที่หลงเหลือ ทั้งยังให้บุตรหลานบวชเพื่อสืบทอดอายุพุทธศาสนาอีกด้วย พระสงฆ์ที่ยังครองสมณเพศก็ไม่ทอดทิ้งหน้าที่ของตน ได้แก่ การบำรุงพุทธสถาน โดยการหวนกลับไปทำนุบำรุงวัดเท่าที่ทำได้ แล้วรวบรวมพระพุทธรูปกับคัมภีร์ที่ยังมีสภาพดี คงด้วยเหตุนี้ทำให้พระพุทธรูปและคัมภีร์บางอย่างยังคงหลงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน และแสดงธรรมโปรดอุบาสกและอุบาสิกา

ที่หลงเหลือ ถึงแม้ว่าในสังคดียวงศ์จะระบุว่าพระสงฆ์แสดงธรรมเพื่อเป็นการตอบแทน แต่ทว่าคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นเป็นเครื่องดับทุกข์ได้ ดังที่ พระมหาจุฑาธนา นรเชษฐ (2558) เสนอว่า ยิ่งถ้าสมัยใดเกิดภัยพิบัติในพระราชอาณาจักร พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการเข้าไปช่วยเหลือ เพื่อบรรเทาความทุกข์ ความเดือดร้อนของประเทศชาติ และประชาชน อัจฉรา กาญจนมัย (2523) ได้กล่าวถึงเหตุการณ์เสียกรุงครั้งที่ 2 อิงตามสังคดียวงศ์ไว้ว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นแหล่งที่ประสบความเสียหายมากที่สุด ขณะที่พม่าล้อมกรุง ประชาชนต่างหมดเสบียงเลี้ยงตัว ยิ่งเมื่อพม่าเข้าเมืองได้ ได้เผาพระนคร ทั้งปราสาท วัดวาอาราม ตลอดจนพระไตรปิฎก แสดงให้เห็นว่า พุทธสถานและพระไตรปิฎกได้รับความเสียหายจากสงคราม ด้วยเหตุนี้คงทำให้สมเด็จพระวันรัตกล่าวถึงการสังคายนาพระไตรปิฎกว่าเป็นสิ่งสำคัญ

หลังการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ช่วงทิพย์ สิงห์มอ และโสภณ คงแสง (2558) ได้กล่าวถึงการสังคายนาพระไตรปิฎกในขณะนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 พ้นพุทธศาสนาโดยโปรดให้มีการสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้น ซึ่งสมเด็จพระวันรัตในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเป็นพระพิมลธรรมได้มีส่วนร่วมในการสังคายนาด้วย โดยได้รับมอบหมายให้เป็นแม่กองชำระพระอภิธรรม

บทสรุป

การศึกษาสถานการณ์พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคดียวงศ์พบว่า มีการกล่าวถึงสถานการณ์พุทธศาสนาที่ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์อยุธยา ทั้งการปฏิบัติบำเพ็ญกุศลตามหลักพุทธศาสนา เช่น ทาน และ ศีล เป็นต้น การสร้างและปฏิสังขรณ์พุทธสถานของกษัตริย์อยุธยาซึ่งมีการกล่าวถึงไม่กี่พระองค์ กษัตริย์ที่สร้างพุทธสถานมักเป็นกษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ หรือรัชสมัยของพระองค์เป็นยุครุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา เช่น สมเด็จพระนริศรราช (สมเด็จพระนเรศวรมหาราช) สมเด็จพระเจ้าสุวรรณาปราสาท (สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง) สมเด็จพระนารายณ์ (สมเด็จพระนารายณ์มหาราช) พระมหาอุปราชา (สมเด็จพระเพทราชา) และพระมหากาล (สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ) โอรส รัตนภักดี (2549) ได้กล่าวถึงปัจจัยที่ทำให้พุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในกรุงศรีอยุธยาว่า อาจเนื่องมาจากปัจจัยหลัก 2 ประการ ได้แก่ พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะและองค์เอกอัครศาสนูปถัมภ์ผู้ประเสริฐประการหนึ่ง รวมทั้งประชาชนมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งยวดอีกประการหนึ่ง จึงทำให้มีการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ กระทั่งพระพุทธศาสนาได้จำเริญและประดิษฐานมั่นคงสืบมา ด้วยสังคดียวงศ์ระบุถึงการสร้างและปฏิสังขรณ์พุทธสถานรวมถึงการบำเพ็ญกุศลต่าง ๆ ของกษัตริย์อยุธยา

และการอุปถัมภ์พุทธศาสนาของพสกนิกรหลังเสียกรุง วรรณคดี พุทธศาสนาเรื่องนี้จึงเป็นสิ่งยืนยันความเห็นของโอฬาร รัตนภักดีได้เป็นอย่างดี

สิ่งที่น่าสนใจที่สังคีตยวงศ์ได้นำเสนอคือการกล่าวถึงการสร้างกุศลและอกุศลของกษัตริย์ ซึ่งกษัตริย์ช่วงกรุงศรีอยุธยาตอนปลายมักสร้างอกุศลกรรม ทำให้สอดคล้องว่าอาจเป็นอีกสาเหตุที่ทำให้กรุงศรีอยุธยาล่มสลาย หลังจากสมเด็จพระเอกาทศวรรคต บทบาทของผู้อุปถัมภ์พุทธศาสนากลายเป็นประชาชนที่รอดตายจากภัยสงคราม เช่น การใส่บาตรพระสงฆ์ การให้ลูกหลานบวชเพื่อสืบอายุพุทธศาสนา มีข้อสังเกตว่า เหตุการณ์การตระกำลำบากของพระสงฆ์หลังเสียกรุงครั้งที่ 2 ที่ปรากฏในสังคีตยวงศ์ ผู้ประพันธ์ได้บรรยายให้เห็นภาพและทำให้ผู้อ่านมีความรู้สึกร่วม จนสามารถสัมผัสได้ถึงความอาลัยต่อความเสียหายของพระพุทธรูปและคัมภีร์ แสดงให้เห็นว่าสมเด็จพระวันรัตอาจได้อยู่ร่วมเหตุการณ์ หรือได้รับฟังเหตุการณ์อันเลวร้ายนี้มาก็เป็นได้

ประวัติศาสตร์กรุงศรีอยุธยาที่ปรากฏในสังคีตยวงศ์แสดงให้เห็นว่า กษัตริย์มีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา จนกระทั่งกรุงศรีอยุธยาล่มสลาย สังคีตยวงศ์ได้กล่าวถึงบทบาทของประชาชนในการอุปถัมภ์พุทธศาสนา หากย้อนกลับไปที่สถานการณ์พุทธศาสนาที่ปรากฏในช่วงก่อนสถาปนากรุงศรีอยุธยาจะพบว่า อาณาจักรพุกามของพม่าเกิดสงครามทำให้พุทธศาสนาย่ำแย่ หลังกรุงศรีอยุธยาล่มสลายด้วยภัยสงคราม พุทธศาสนาในกรุงศรีอยุธยาก็ย่ำแย่เช่นกัน แสดงว่าสงครามมีผลกระทบต่อพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก สอดคล้องกับความเห็นของ ธนู ศรีทอง, บรรจง โสดาดี และ บุรกรณ บริบูรณ์ (2559) ว่าพระพุทธศาสนาในสมัยอยุธยาไม่ทั้งความเจริญรุ่งเรืองและการเสื่อมถอย ซึ่งมีปัจจัยมาจากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก เช่น การอยู่ในช่วงของภาวะสงครามกับพม่า จนเกิดภาวะวิกฤตทางศาสนาหลายครั้ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2544). *สังคีตยวงศ์ ใน วรรณกรรมรัตนโกสินทร์ เล่ม 3* (พิมพ์ครั้งที่ 2). โรงพิมพ์ดอกเปื้อน.
- ช่วงทิพย์ สิงห์มอ และโสภณ คงแสง ใน คณะจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2558). *พระไตรปิฎกศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 6). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. <http://pbs.mcu.ac.th/wp-content/uploads/2016/03/พระไตรปิฎกศึกษา.pdf>
- ธนู ศรีทอง บรรจง โสดาดี และ บุรกรณ บริบูรณ์. (2559). *ภูมิศาสตร์วัฒนธรรม: ประวัติศาสตร์เส้นทางการเผยแผ่ พระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมในสมัย*

- อยุธยา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตสุรินทร์.
<http://mcuir.mcu.ac.th:8080/jspui/handle/123456789/> 810
- พระมหาบุญเทียม ญาณินโท และ สุพิมล ศรศักดิ์. (2555). *วรรณกรรมพระพุทธศาสนา สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ใน งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 5). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาประเสริฐ รุณรา. (2547). *สังคีตยวงค์: ลักษณะภาษาและการประพันธ์*. [วิทยานิพนธ์ อักษรศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย]. https://doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14457/CU.the.2004.155
- พระมหายุทธนา นรเชฏโฐ (2558). *พระสงฆ์กับสังคมไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา ใน สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต ประจำปี 2558*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. <https://acd.mcu.ac.th/?p=1332>
- พัฒน์ เพ็งผลา. (2549). *ประวัติวรรณคดีบาลี* (พิมพ์ครั้งที่ 6). มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- สมบูรณ์ บุญฤทธิ์. (2557). *ลัทธิวาทศาสตร์ในสยามและสยามวงศ์ในศรีลังกา*. *วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. 1(2). 35-53. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/JMA/article/view/141202>
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. (2529). *วิวัฒนาการงานเขียนภาษาบาลีในประเทศไทย: จารึกตำนาน พงศาวดาร สาส์น ประกาศ. มุลินธิมามกุฏราชวิทยาลัย*.
- อัจฉรา กาญจนมัย. (2523). *การฟื้นฟูพระพุทธศาสนาในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325-2395)*. [วิทยานิพนธ์ ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
- โอฬาร รัตนภักดี (2549). “อยุธยา” ในวรรณคดีสมัยอยุธยาตอนต้น. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*. 27(3). 57-94. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jasu/article/view/250203>